

Achterstand of achterstelling

De arbeidsoriëntatie van allochtone en autochtone jongeren vergeleken¹

Ongeveer eenderde van de allochtone beroepsbevolking als geheel is werkloos. Onder migranten met een Turkse en Marokkaanse achtergrond is de werkloosheid nog een stuk hoger (Veenman, 1991). Voor een deel is de achterblijvende arbeidsparticipatie van allochtonen te wijten aan de achterstanden die zij in het onderwijs oplopen. Zij nemen minder deel aan het onderwijs, stromen minder door naar hogere opleidingen, verlaten vaker voortijdig het onderwijs en kiezen – ten slotte – vaker opleidingsrichtingen met ongunstige arbeidsmarktperspectieven (Hüpscher-Post, 1990; Roelandt & Veenman, 1990; Bock & Hövels, 1991). Voor een ander deel is hun achterblijvende arbeidsparticipatie ook het gevolg van discriminatie op de arbeidsmarkt; van achterstelling met andere woorden (Hooghiemstra e.a., 1990). Achterstand en achterstelling vormen tezamen voor vele allochtonen een welhaast onneembare barrière als het gaat om integratie in de Nederlandse samenleving.

Al vele jaren poogt de overheid deze barrière te slechten. De laatste tijd richt zij zich in haar beleid vooral op het creëren van werkgelegenheid ten behoeve van allochtonen en op het verbeteren van het kwalificatieniveau van allochtonen via onderwijs en scholing. Scholing (i.c. het verwerven van een startkwalificatie) wordt zowel in het beleid als door de sociale partners beschouwd als een essentiële voorwaarde om een baan te verkrijgen (Sociale vernieuwing, 1990, p. 3). Er wordt gepleit voor de ontwikkeling van een scholingstraject – zowel in het reguliere onderwijs als binnen de arbeidsvoorziening – waarin grote aandacht is voor 'motivering, activering en oriëntatie van leerlingen in de eerste en tweede fase van het voortgezet onderwijs waaronder in het bijzonder de leerlingen uit etnische minderheden. Dit om schooluitval zoveel mogelijk te voorkomen en om leerlingen die hun opleiding afbreken, te motiveren weer naar school te gaan, dan wel een andere opleiding te volgen' (Actieprogramma Minderhedenbeleid, 1991, p. 9).

Hoe allochtone jongeren en jongvolwassenen het

best gemotiveerd en/of geactiveerd kunnen worden is voornamelijk onduidelijk. Uit de praktijk van een aantal projecten die in het kader van de trajectbenadering zijn opgestart (Kraayvanger & Van Onna, 1990) en uit de praktijk van daarop veel lijkende projecten zoals het Project Arbeidsoriëntatie (Vlaming, 1991), het project Werk-in-Zicht (Rasp, 1991) en de Vrouw en Werkwinkels (Bom, 1989; Eising e.a., 1990 en Van Leeuwen, 1991) blijkt dat het grote probleem bij de allochtone deelnemers het gemis van een 'arbeidsidentiteit' is. De meeste allochtone deelnemers zijn niet in staat zelfstandig een actieplan te formuleren dat moet leiden tot het verwerven van betaald werk. Zij kunnen dit niet omdat voor hen de samenhang is verbroken tussen de eigen arbeidsoriëntatie (i.c. de eigen beroepswens), de aangeboden scholing en de feitelijke mogelijkheden op de arbeidsmarkt. De werkloze allochtonen (en overigens ook de meeste werkloze autochtonen) beseffen dat zij te laag gekwalificeerd zijn. Maar tegelijkertijd weten ze uit eigen ervaring dat investeren in scholing hun kansen niet zonder meer doet toenemen. Investeren betekent nog later op de arbeidsmarkt komen en dus nog onaantrekkelijker zijn voor vele werkgevers. Daarbij hebben zij veelal ervaring met discriminerende praktijken

* Frans Meijers is werkzaam bij de Vakgroep Andragogie, van de Rijksuniversiteit Leiden.

van de zijde van potentiële werkgevers. En tenslotte weten ze dat het werk waarvoor zij in aanmerking komen, vrijwel altijd laag tot ongeschoolde arbeid is waarvoor *de facto* weinig tot geen formele kwalificaties nodig zijn om het te kunnen verrichten. Al vrij snel ervaren zij in een educatieve setting dan ook een kloof tussen 'praktijk' en 'theorie'.

De samenhang tussen de eigen arbeidsoriëntatie, de aangeboden scholing en de arbeidsmarkt moet dan ook hersteld worden, voordat de deelnemers aan de projecten in staat en bereid zijn scholing te volgen. Zij moeten in staat worden gesteld een eigen 'actieplan' te ontwikkelen, hetgeen ook een voorwaarde is voor door het Centraal Bestuur Arbeidsvoorziening zo gewenste 'zelfwerkzaamheid' (CBA, 1992).

Er bestaan op dit moment echter geen duidelijk uitgewerkte methodieken die gebaseerd zijn op in onderzoek beproefde theoretische concepten. Het gevolg is dat men zich in de meeste projecten laat leiden door een methode van 'trial and error' die boven alles bepaald wordt door de beschikbare financiële ruimte (Kraayvanger & Van Onna, 1990, p. 27 e.v.). Wel hanteert men in de meeste gevallen een vanzelfsprekend begripkader dat veel overeenkomst vertoont met economische nutstheorieën. Men gaat er, met andere woorden, vanuit dat het arbeidsperspectief van de deelnemers aan de trajecten vooral bepaald wordt door de gelegenheidsstructuur en de hoogte van het loon. Men veronderstelt daarmee bij de deelnemers een doel/middel-rationaliteit in hun handelen.

In beroepskeuzetheorieën wordt deze doel/middel-rationaliteit verder gespecificeerd. Men veronderstelt, in de woorden van Wiegersma (1984, p. 10), dat een jongere 'zich vroegtijdig bewust is van de noodzaak om te kiezen, dat men met het oog daarop informatie verzamelt, dat men plannen maakt, dat in die plannen rekening wordt gehouden met realiteitsaspecten – zoals capaciteiten, mogelijkheden om belangrijke persoonlijke behoeften te bevredigen, toekomstperspectieven –, dat de verkenning ook in toenemende mate blijkt geeft van onderlinge consistentie en consequentie en dat zij tenslotte duidelijk convergeert naar enkele mogelijkheden waartussen zal worden gekozen' (zie ook Tabor-sky, 1992). Empirisch onderzoek naar het beroepskeuzeprocess – dat overigens vrijwel alleen onder autochtone jongeren heeft plaats-

gevonden – ondersteunt deze veronderstelling evenwel nauwelijks. Alleen onder autochtone jongeren uit de middenklassen wordt de doel-/middel-rationaliteit enigermate aangetroffen (Verijdt & Diederiksen 1987, p. 11). Voor de lagere sociale klassen blijken factoren als opleidingsniveau en -richting en werkloosheidsduur de gerealiseerde arbeidsloopbaan in grote mate te bepalen (Van Puffelen & Van Dijk, 1983; Ter Huurne, 1988). Deze factoren oefenen hun invloed niet uit op een richtinggevende wijze, zoals het model van de doel/middel-rationaliteit veronderstelt, maar vooral op een grensbepalende manier (Bullens, 1987, p. 30 e.v.). Met andere woorden: jongeren uit de lagere sociale milieus moeten vaak afstand doen van hun oorspronkelijke beroepswens omdat die niet realiseerbaar is.

De slechte arbeidsmarktpositie van laagopgeleide jongeren dwingt jongeren niet alleen tot compromissen; het stelt hen ook voor de keuze hoe lang zij zich via het onderwijs willen blijven kwalificeren. De uit de economie stammende nutstheorieën voorspellen dat jongeren zich zo lang zullen scholen tot zij een kwalificatie hebben die hun toegang geeft tot de baan van hun keuze (zie bijvoorbeeld De Grip, 1987). Het weinige onderzoek naar onderwijsinvesteringsstrategieën bij jongeren en jongvolwassenen ondersteunt deze opvatting evenwel niet. Recent hebben Friebel e.a. (Projektgruppe Weiterbildung, 1990) laten zien dat jongvolwassenen zich vooral laten leiden door tamelijk traditionele rolverwachtingen in combinatie met zich toevallig voordoende mogelijkheden. Zolang jongeren zichzelf als jongere definiëren zijn zij bereid zich verder te scholen. Vanaf het moment dat zij zichzelf volwassen beschouwen, neemt deze bereidheid drastisch af. Zij willen vanaf dat moment betaald werk opdat en zodat zij een leven als volwassene kunnen leiden (dit is een eigen huishouden opzetten en op termijn een eigen gezin stichten).

Uit de literatuur dringt zich het beeld op dat jongeren en jongvolwassenen zich veel minder door een doel/middel-rationaliteit die gericht is op economische nutsmaximalisatie laten leiden, dan in de meeste scholingsprojecten en overigens ook in het beleid van de huidige minister van Onderwijs en Wetenschappen voetstoots wordt aangenomen. In het gedrag van jongeren en jongvolwassenen zit zeker logica, maar het is

nog een vraag door welke regels zij zich in hun gedrag met betrekking tot onderwijs en arbeids(markt) laten leiden. Daarbij is het, gelet op de ontwikkelingen op de arbeidsmarkt, een interessante vraag of autochtone jongeren en jongvolwassenen zich door andere regels laten leiden dan allochtone leeftijdgenoten.

In dit artikel staat de vraag centraal in hoeverre allochtone en autochtone jongeren en jongvolwassenen een concreet 'actieplan' ontwikkelen met betrekking tot de wereld van de arbeid. Daartoe gaan we allereerst na of zij zogenoemde 'ontwikkelingstaken' noemen als het gaat om het verkrijgen van werk en of zij een duidelijke en een realiseerbare beroepswens hebben. Vervolgens bezien we hoe jongeren en jongvolwassenen hun kansen op de arbeidsmarkt inschatten en wat zij van werk verwachten. Tenslotte gaan we na in hoeverre er sprake is van verschillen in arbeidsoriëntatie tussen jongens en meisjes. Voortdurend zullen de overeenkomsten en verschillen tussen autochtone en allochtone respondenten in het centrum van de aandacht staan.

Methode

In deze bijdrage worden gegevens gebruikt uit twee onderzoeksprojecten. In de eerste plaats het project 'Jongeren en Arbeid'. In dit onderzoek, dat in 1988 gestart is, worden 60 autochtone jongens en 60 autochtone meisjes (tussen 16 en 18 jaar oud) uit de eindexamenklassen van LBO, MAVO, HAVO en VWO drie jaar gevolgd in hun overgang van het secundair onderwijs naar de arbeidsmarkt of vervolgonderwijs. De onderzoeksgroep bestaat uit een gestratificeerde steekproef die geselecteerd is uit diverse scholen in Leiden. Er is gestreefd naar een gelijke proportie leerlingen uit het LBO, het MAVO en HAVO en het VWO. De respondenten zijn via een presentatie in de klas benaderd. Uiteindelijk hebben 48 LBO-leerlingen (= 39% van de onderzoeksgroep), 47 leerlingen uit het MAVO en HAVO (40%) en 25 VWO-leerlingen (21%) aan het onderzoek meegewerkt. In elk van deze subgroepen waren ongeveer evenveel mannelijke als vrouwelijke respondenten. Drie jaar lang is de respondenten eenmaal per jaar een half-gestructureerd interview afgenomen. De interviews werden op band opgenomen en later volledig uitgeschreven. Vervolgens werden de transcripties 'gecondenseerd' tot

korte biografieën met methoden ontleend aan Heinz, Krüger e.a. (1985). De korte biografieën werden daarna geanalyseerd met behulp van de methode der constante vergelijking, zoals beschreven door Glaser en Strauss (1967), met als doel de onderliggende structuren en betekenissen boven tafel te krijgen. Vervolgens is een codeboek ontwikkeld waarin deze structuren en betekenissen zo volledig mogelijk uiteengelegd zijn in variabelen. Tenslotte is ieder interview vanaf het volledige transcript gecodeerd zodat kwantitatieve analyses mogelijk werden (voor een uitgebreidere weergave van de methode zie Meijers, 1989).

Het tweede project waarvan data gepresenteerd worden, is het onderzoek 'Allochtone jongeren, hun ouders en arbeid' (AJOA) dat in 1991 van start ging. In dit onderzoek worden 50 Marokkaanse, 50 Turkse en 50 Surinaamse jongeren (totaal 60 meisjes en 90 jongens in de leeftijd tussen 16 en 19 jaar) twee jaar lang gevolgd in hun overgang van het secundair onderwijs naar de arbeidsmarkt of een vervolgopleiding. Ook hier is sprake van een statistisch niet-representatieve, gestratificeerde steekproef die geselecteerd is uit de eindexamenklassen van vijf scholen voor LBO, MAVO, HAVO en VWO in Amsterdam. De leerlingen werden persoonlijk op school benaderd door leden van de onderzoeksgroep die daarbij ondersteuning kregen van leerkrachten. Uiteindelijk hebben 76 leerlingen uit het LBO (= 50% van de totale onderzoeksgroep), 50 leerlingen uit het MAVO/HAVO (33%) en 24 VWO-leerlingen (17%) aan het onderzoek deelgenomen. Van hen woonde 10% korter dan vijf jaar in Nederland, 17% woonde hier tussen de 5 en 10 jaar, 44% langer dan 10 jaar en 29% was in Nederland geboren. Het AJOA-project gebruikt exact hetzelfde methodologische design als het project 'Jongeren en Arbeid'. De interviews zijn afgenomen door een team van 8 interviewers afkomstig uit diverse minderheidsgroepen (telkens een man en een vrouw met een Turkse, Marokkaanse, Surinaams-Creoolse of Surinaams-Hindoestaanse achtergrond), aangevuld met twee autochtone interviewers. De interviewers zijn voor dit onderzoek speciaal getraind.

In dit artikel gebruiken we gegevens afkomstig uit de eerste interviewronden van zowel het project 'Jongeren en Arbeid' (afgenomen in de vroege zomer van 1988) als van het AJOA-

Tabel 1 Ontwikkelingstaken in verband met arbeid bij *autochtone* en *allochtone* jongeren (in %)

	<i>Autochtonen</i>	<i>Allochtonen</i>
Geen ontwikkelingstaken genoemd	15	2
Vage ontwikkelingstaken genoemd	--	11
Duidelijke ontwikkelingstaken genoemd	63	30
Ontwikkelingstaken volgen elkaar op	23	57
N =	120	149

$$\chi^2 = 62.1, p < .01$$

project (afgenomen in de lente van 1991).

Een weinig concrete oriëntatie op arbeid

Het moment waarop de jongeren de arbeidsmarkt willen betreden ligt voor velen nog tamelijk ver in de toekomst. Slechts 5% van de autochtone en 23% van de allochtone jongeren – vooral afkomstig uit het LBO – denkt binnen 2 jaar de arbeidsmarkt te betreden terwijl 36% van de autochtone en 27% van de allochtone jongeren verwacht dat dit moment pas over tenminste 6 jaar aanbreekt. Ook in figuurlijke zin is het verrichten van betaalde arbeid (nog) ver weg. Zowel de autochtone als de allochtone jongeren concentreren zich, zij het vanuit een verschillend perspectief, op de jeugdfase, op het jong-zijn. Voor beide groepen jongeren betekent dit bovenal dat men gericht is op de gedrags- en houdingseisen van het onderwijs (goed presteren, op tijd huiswerk maken, etcetera). Zowel autochtone als allochtone jongeren verbinden 'de school' direct met hun toekomst: 'je leert om je voor een baan te kwalificeren'. Autochtone jongeren zijn daarnaast echter ook nogal bezig met relaties; voor allochtone jongeren is dit een veel minder expliciet levensthema (voor een uitwerking zie Meijers, 1992).

Het is dan ook weinig verbazingwekkend dat zowel autochtone als allochtone jongeren een weinig concrete kijk hebben op (het verrichten van) arbeid. In het interview is op een aantal manieren nagegaan of de respondenten voor zichzelf zogenoemde 'ontwikkelingstaken' met betrekking tot arbeid waarnemen. Het begrip ontwikkelingsstaak, van oorsprong uit de ontwikkelingspsychologie afkomstig, gebruiken wij hier in een bredere betekenis. Onder ontwikkelings-taken verstaan wij nog te ontwikkelen compe-

tenties (bijvoorbeeld zelfstandigheid met als doel een eigen huishouden te kunnen runnen) dan wel nog te realiseren condities (bijvoorbeeld een diploma halen) in relatie tot het realiseren van de toekomstplannen. Daarbij is nagegaan of jongeren al dan niet een tijdsvolgorde aanbren-gen in de door hen genoemde ontwikkelingstaken.

Tabel 1 maakt duidelijk dat autochtone jongeren over de gehele linie een minder gestructureerd arbeidsperspectief hebben dan allochtone jongeren. Zij zien voor zichzelf vaker geen ontwikkelingstaken met betrekking tot arbeid en zij brengen minder vaak dan hun allochtone leeftijdgenoten een tijdsvolgorde aan in de door hen onderscheiden ontwikkelingstaken. Dit alles neemt natuurlijk niet weg dat een ruime meerderheid van de autochtone jongeren (63%) wel ontwikkelingstaken noemt. Kwalitatieve analyses van de interviewprotocollen tonen aan dat deze ontwikkelingstaken vrijwel volledig betrekking hebben op nog te behalen diploma's. De beleving van de toekomst blijkt, zowel wat betreft de tijdsbeleving als wat betreft de 'handelingshorizon', in hoge mate gedetermineerd te worden door de nagestreefde onderwijsloopbaan en de institutioneel vastgelegde breuken en overgan-gen daarin.

Alhoewel allochtone jongeren een duidelijker toekomstperspectief lijken te hebben geldt voor hen – bij nader inzien – hetzelfde. Aan hen is in het interview rechtstreeks gevraagd naar de aard van de genoemde ontwikkelingstaken. Deze hebben in 91% van de gevallen betrekking op het behalen van diploma's; voor slechts 4% hebben ze betrekking op het ontwikkelen van een persoonlijkheid. De resterende 5% heeft op velerlei onderwerpen betrekking. Hoezeer de

Tabel 2 Specificiteit van de huidige beroepswens bij *autochtone* en *allochtone* jongeren (in %)

	<i>Autochtonen</i>	<i>Allochtonen</i>
Meerdere beroepswensen/-velden	13	--
Algemene oriëntatie op een beroepsveld	15	11
Een beroepsveld met vage aanduiding mogelijke beroepswens	15	13
Een beroepsveld met scherpe aanduiding mogelijke beroepswens	11	23
Een duidelijk afgebakende beroepswens	40	52
Geen beroepswens	6	2
N =	120	150

$$X^2 = 30.9, p < .01$$

beleving van de toekomst ook bij allochtone jongeren bepaald wordt door het onderwijs blijkt uit de antwoorden op de vraag wat ze zouden doen als er geen leerplicht en geen werkloosheid zou bestaan. Een grote meerderheid (80%) van de allochtone respondenten antwoordt 'eerst een diploma halen'. Slechts 18% zou direct een baan gaan zoeken.

Bij autochtone jongeren treden er significante verschillen op tussen de verschillende schooltypen met betrekking tot de onderscheiden ontwikkelingsstaken inzake arbeid. Men zou verwachten dat de jongeren die het LBO bezoeken een meer gestructureerd arbeidsperspectief hebben dan jongeren die een algemeen voortgezette opleiding volgen. Dit blijkt echter niet het geval te zijn; het zijn juist de HAVO-leerlingen die vaker dan verwacht een zeer gestructureerd arbeidsperspectief hebben. De keuze voor het lagere beroepsonderwijs blijkt voor autochtone jongeren vooral een negatieve keuze te zijn. Omdat men niet naar het algemeen voortgezet onderwijs kan, gaat men naar het lager beroepsonderwijs. Geen enkele autochtone LBO-er heeft bewust voor het LBO gekozen (dat wil zeggen bij een positief schooladvies voor AVO toch voor het LBO gekozen om inhoudelijke redenen). Het enige effect van de LBO-opleiding op het arbeidsperspectief lijkt te zijn dat het haar leerlingen – omdat het een voorbereidende beroepsopleiding is – als het ware 'dwingt' een beroepswens te ontwikkelen. LBO-ers hebben significant vaker dan leerlingen van andere schooltypen een concrete beroepswens. We komen hier direct nog op terug.

Significante verschillen tussen schooltypen met

betrekking tot de onderscheiden ontwikkelingsstaken inzake arbeid ontbreken bij allochtone jongeren. De enige overeenkomst tussen allochtone en autochtone jongeren betreft de samenhang tussen het hebben van een concrete beroepswens enerzijds en het hebben van een gestructureerd toekomstperspectief anderzijds.

De beroepswens

Van de autochtone respondenten heeft 40% vlak voor het eindexamen een duidelijk afgebakende beroepswens. Het zijn vooral jongens uit de lagere sociale milieus en – in iets mindere mate – jongens uit de middenklasse die een tamelijk tot zeer concrete beroepswens hebben. Zowel jongens als meisjes uit de hogere sociale milieus en grote delen van de middenklasse willen slechts zoveel mogelijk en zo hoog mogelijke onderwijskwalificaties behalen zodat en opdat zij later een zo groot mogelijke handelingsvrijheid hebben op de arbeidsmarkt. Zij leggen evenwel geen expliciete relatie tussen de situatie op de arbeidsmarkt en hun keuze voor een (vervolg)opleiding. Zij stellen wel allemaal dat de opleiding die zij nu volgen interessante en leuke beroepsmogelijkheden biedt. Kwalitatieve analyses doen evenwel vermoeden dat de (vervolg)opleiding pas secundair gekozen is vanwege deze beroepsmogelijkheden. Primair is zij door de meesten gekozen op basis van hun 'prestatieprofiel' in het secundaire onderwijs. De autochtone jongeren die wel een duidelijke beroepswens hebben, komen – zoals gezegd – uit de lagere sociale milieus en de 'onderkant' van de middenklasse. Kwalitatieve analyse van de interviews brengt aan het licht dat deze beroeps-

Tabel 3 Status van de huidige beroepswens van *allochtone jongeren* op de Nederlandse beroepsprestigeladder, onderscheiden naar schooltype (in %)

	<i>LBO</i>	<i>MAVO</i>	<i>HAVO</i>	<i>VWO</i>	<i>Totaal</i>
Laag	51	16	--	--	28
Midden	45	58	45	17	44
Hoog	4	26	55	83	28
N =	76	31	18	24	149

wens, hoe concreet ook, voor velen allesbehalve stabiel is. Allereerst blijkt dat vele respondenten, die ten tijde van het eerste interview een duidelijk afgebakende beroepswens hadden, in het tweede interview een andere beroepswens hebben die eveneens zeer duidelijk afgebakend is. Daarbij geven met name de jongeren uit de lagere sociale milieus aan dat zij hun huidige beroepswens onmiddellijk opgeven voor een andere beroepswens wanneer zich voor hen op de arbeidsmarkt betere kansen voordoen (Meijers, 1990).

Een meerderheid van de allochtone jongeren (52%) heeft vlak voor het eindexamen een duidelijk afgebakende beroepswens. Hoe specifiek de beroepswens is blijkt niet beïnvloed te worden door de leeftijd van de respondenten, het land van herkomst, het geslacht, het gevolgde schooltype en de verblijfsduur. Nadere analyses laten zien dat bij de allochtone jongens LTS-ers (47%) en VWO-ers (58%) wat vaker dan verwacht mag worden een duidelijk afgebakende beroepswens hebben die zij – naar eigen zeggen – hebben overgenomen van hun ouders (en dan vooral van hun vader). Meisjes met een duidelijk afgebakende beroepswens treffen we vaker dan verwacht mag worden aan binnen het LHNO (86%) en het MAVO (44%). Zij voelen zich – vergeleken met de totale onderzoeksgroep – vaker volwassen en hebben een beroepswens die qua geslachtsroltypering minder ‘traditioneel’ is.

De gegevens uit tabel 3 (die, jammer genoeg, voor autochtonen niet beschikbaar zijn) maken duidelijk dat er in vele gevallen een discrepantie bestaat tussen het opleidingsniveau van de allochtone respondenten en de vereiste onderwijskwalificaties voor de door hen genoemde beroepswensen. Bijna de helft van de LBO-ers

(45%) heeft een beroepswens die een middenpositie op de Nederlandse beroepsprestigeladder heeft (deze positie is vastgesteld met behulp van Flierman 1987, wiens classificatie van beroepen voor een belangrijk deel wordt bepaald door het voor het beroep benodigde ‘scolair kapitaal’). Alhoewel het in theorie mogelijk is dat zij – zoals zij zelf ook aangeven – via vervolgoopleidingen uiteindelijk voldoende gekwalificeerd zullen zijn voor dergelijke ‘midden-beroepen’, is het veel waarschijnlijker dat zij hun beroepswens nooit zullen kunnen realiseren. Immers: van een ‘opstroom’ in het onderwijssysteem is onder autochtone jongeren al nauwelijks sprake. Het is irreëel te verwachten dat allochtone jongeren, voor wie de barrières op velerlei terrein stukken hoger zijn, een dergelijke opwaartse mobiliteit wel zouden weten te realiseren. Overigens moet een (te) hoge onderwijsaspiratie niet alleen negatief gewaardeerd worden. Het kan zowel een belangrijke push- als pull-factor zijn in de onderwijs carrière afhankelijk van de frustratietolerantie van het individu (en zijn sociale omgeving) en van de onderwijsgegenden. De voor vele allochtonen waarschijnlijk moeilijk te realiseren beroepswens gaat evenwel gepaard met een zeer groot optimisme. Zij zijn beduidend optimistischer dan de autochtone jongeren. Bijna de helft (48%) van de allochtone respondenten is er vrijwel zeker van zijn of haar beroepswens te kunnen realiseren, terwijl nog eens 36% daar absoluut zeker van is. Slechts 2% denkt zijn of haar beroepswens waarschijnlijk niet te kunnen realiseren terwijl 14% twijfelt. Van de autochtone jongeren denkt 33% bijna zeker zijn of haar beroepswens te kunnen realiseren, 9% is daarvan absoluut zeker, 44% twijfelt en 5% denkt dat de beroepswens onhaalbaar is.

Tabel 4 Belang dat *allochtone* en *autochtone* jongeren aan verschillende werkaspecten hechten (in %)

	Communicatie		Geld		Relevantie		Status		Leiding geven	
	Aut.	All.	Aut.	All.	Aut.	All.	Aut.	All.	Aut.	All.
Niet belangrijk	4	-	3	-	76	8	65	7	68	8
Nauwelijks belangrijk	12	1	3	2	10	18	11	24	10	21
Een beetje belangrijk	15	9	22	10	5	34	7	21	5	18
Belangrijk	32	29	46	35	6	22	13	22	13	28
Zeer belangrijk	37	61	26	53	3	18	4	26	4	25
N =	117	150	119	150	119	147	119	150	119	149

$X^2 = 29.4$, $p < .01$ (communicatie); $X^2 = 24.8$, $p < .01$ (geld); $X^2 = 133$, $p < .01$ (relevantie); $X^2 = 106$, $p < .01$ (status); $X^2 = 108$, $p < .01$ (leiding geven)

Het optimisme van de allochtone respondenten is, gelet op het feit dat allochtonen vaker en langduriger werkloos zijn dan autochtonen, moeilijk te verklaren. In het interview is hun gevraagd of zij dachten dat het feit dat zij allochtoon zijn problemen op zal leveren bij de realisatie van hun huidige beroepswens. Een ruime meerderheid (65%) meent dat dit geen problemen op zal leveren, 24% meent dat dit misschien wel het geval zal zijn en slechts 11% is daar zeker van.

Op de vraag of zij werken in een qua sociale status lager beroep dan het op dit moment gewenste beroep uitsluiten wanneer zij onverhoopt geen werk zouden kunnen vinden, antwoordt 32% van de autochtonen en 25% van de allochtonen bevestigend. Een grote meerderheid van zowel autochtonen (68%) als allochtonen (75%) zou wel werk accepteren van een lagere status. Voor alle door ons ondervraagde jongeren is het verrichten van betaalde arbeid een vanzelfsprekend toekomstperspectief. Een ruime meerderheid (57%) van de allochtone respondenten is van mening dat een vaste baan in het leven van een volwassen man de meeste zekerheid biedt, terwijl 30% meent dat een vaste baan dezelfde functie heeft in het leven van volwassen vrouwen. De respondenten stralen een positieve houding uit ten aanzien van arbeid en zijn bereid flink te investeren om een baan te verwerven. Zij hebben, zo mag de conclusie zijn, een sterk arbeidsethos en ze zijn in hun eigen ogen zeker geen 'verliezers'.

Wat verwachten jongeren van arbeid?

De laatste jaren duikt in sociaal-wetenschappelijke literatuur regelmatig het begrip 'individualisering' op. Zo ook in de literatuur over 'jongeren en arbeid'. Onderzoekers signaleren een tendens dat jongeren arbeid gaan verbinden met 'persoonlijke waarden' als ontplooiing en zelfvervulling en tegelijkertijd de calvinistische waarden die van oudsher met arbeid verbonden werden (zoals zelfopoffering en uitstel van behoeftenbevrediging) minder belangrijk vinden (zie bijvoorbeeld Inglehart, 1977; Offe, 1984; Ferchhoff/Neubauer, 1989). Er is sprake van een trend die, aldus deze auteurs, uitmondt in een post-industriële samenleving. Arbeid heeft in deze samenleving niet primair de functie het noodzakelijke inkomen te verschaffen (zoals in de industriële samenleving wel het geval is). Veeleer zal arbeid, dat verwachten sommigen althans, beleefd en beoordeeld worden naar de mate waarin het een individu in staat stelt persoonlijk te 'groeien'. De gegevens in tabel 4 maken duidelijk dat, voor zover er al sprake is van een individualiseringsproces in bovenomschreven zin, dit proces minder snel en eenduidig verloopt dan door sommigen verondersteld wordt.

Er is, gemeten aan de verwachtingen die in het kader van de individualiseringshypothese worden uitgesproken, sprake van tegenstrijdige processen. Aan het werkaspect 'communicatie', dat kan worden opgevat als een goede indicator voor de mate waarin men streeft naar zelfverwerkelijking op de werkplek, wordt door zowel

autochtone als allochtone jongeren een groot belang gehecht. Echter, een grote meerderheid van de autochtone en allochtone respondenten hecht ook een groot tot zeer groot belang aan het inkomen. Aan de maatschappelijke status van het te verrichten werk wordt, in de lijn van wat voor een post-industriële samenleving voorspeld wordt, door autochtonen weinig belang gehecht. Diezelfde autochtone respondenten hechten echter ook weinig belang aan de maatschappelijke relevantie van het werk dat zij zullen verrichten. En dat is, wanneer we tenminste uitgaan van de veronderstelling dat individualisering iets anders is dan egocentrisme, weer strijdig met de individualiseringshypothese. Een mogelijke verklaring is dat autochtone jongeren in de eindexamenklas nog 'maatschappelijk onrijp' zijn: zij interesseren zich (nog) niet voor de samenleving als geheel en willen daar ook nog geen verantwoordelijkheid voor nemen. Deze mogelijke dimensie in het gedrag en de attitudes van jongeren wordt in het recente onderzoek naar waarden(verandering) overigens vrijwel genegeerd.

Allochtone jongeren hechten veel meer belang aan de maatschappelijke relevantie en de maatschappelijke status van het werk dan autochtone jongeren terwijl zij bovendien het kunnen geven van leiding veel belangrijker achten. Een mogelijke – sociologisch geïnspireerde – verklaring ligt in het zichtbaar dan wel onzichtbaar zijn van de 'gebruikswaarde' van de arbeid. In (post)industriële samenlevingen is door de steeds groeiende complexiteit van het productieproces en de daarmee samenhangende vervaging van de beroepsstructuur sprake van een situatie waarin het maatschappelijke nut van arbeid voor steeds meer mensen onduidelijk wordt (zie hiervoor o.a. Baetghe e.a., 1989). Dit zou de reden kunnen zijn dat autochtone jongeren, die in een (post)industriële samenleving zijn opgegroeid, steeds minder waarde hechten aan de maatschappelijke relevantie van hun toekomstige arbeid (zie ook de opmerking hierboven over de 'maatschappelijke onrijpheid'). Voor allochtone jongeren is de band tussen hun toekomstige arbeid en de maatschappelijke gebruikswaarde ervan nog steeds ongebroken, juist omdat zij voor een belangrijk deel in de waarden en normen van een pre-industriële samenleving gesocialiseerd zijn.

De verschillen tussen allochtone en autochtone

jongeren wat betreft het belang dat wordt gehecht aan de maatschappelijke status van de toekomstige arbeid en de vraag of men leiding zal kunnen geven, kunnen – in lijn van het voorafgaande – in verband gebracht worden met de betekenis van arbeid voor de statuutoewijzing in de samenleving. In (post)industriële samenlevingen zijn er, onder meer door de toename van de keuzevrijheid van individuen, vele manieren om status te bereiken. In pre-industriële samenlevingen valt de maatschappelijke status echter grotendeels samen met de beroepsstatus. Gelet op het weinig gedifferentieerde karakter van de arbeidsplaatsenstructuur wordt het leidinggeven onmiddellijk geassocieerd met hoofdarbeid en daarmee met goede, zekere arbeid die het mogelijk maakt de familie te onderhouden.

In het interview is nagegaan welke 'rolverwachtingen' allochtone jongeren koesteren over hun toekomstige rol als werknemer via een vraag die als volgt werd ingeleid: 'Sommige mensen zijn op hun werk gezien bij anderen, de meesten gaan graag met ze om. Omgekeerd zijn er mensen met wie bijna niemand graag omgaat. Ik noem nu een aantal eigenschappen die iemand gezien kunnen maken. Zou jij willen aangeven of die eigenschap belangrijk is om een gezien iemand te worden, daarvoor minder belangrijk is of onbelangrijk is'. Van der Linden en Dijkman (1989) hebben deze vraag gesteld aan een representatieve steekproef van 500 autochtone jongeren zodat een vergelijking tussen autochtonen en allochtonen mogelijk is.

Er blijken drie significante verschillen te bestaan in de rangorde die beide groepen aanbrengen. Allochtone jongeren zijn meer van mening dat initiatief nemen een belangrijke eigenschap is om op het werk een gezien persoon te zijn. Dit is moeilijk te rijmen met de veel gehoorde opvatting dat allochtone werknemers vergeleken met autochtone werknemers minder initiatieven nemen. Een mogelijke verklaring is dat het allochtone werknemers onmogelijk wordt gemaakt initiatief te nemen op de werkplek.

Allochtone jongeren hechten vervolgens significant minder waarde aan het hebben van een eigen mening en het tegen een geintje kunnen als eigenschappen die je tot een gezien persoon op het werk maken dan autochtone jongeren doen. Kijken we echter naar de gemiddelde waarden die aan deze items worden toegekend, dan ontlopen autochtone en allochtone jongeren

Tabel 5 Arbeidswaarden bij *allochtone* (N=150) en *autochtone* (N=500) jongeren

	<i>Autochtone jongeren</i>			<i>Allochtone jongeren</i>			<i>Verskil</i>
	<i>Waarde</i>	<i>Variantie</i>	<i>Rang</i>	<i>Waarde</i>	<i>Variantie</i>	<i>Rang</i>	
Initiatief nemen	2.62	.74	6	2.76	.53	1	+5
Belangstelling voor anderen	2.81	.58	3	2.73	.52	2	+1
Aanpassen aan anderen	2.65	.66	5	2.51	.69	6	-1
Eigen mening hebben	2.82	.56	2	2.69	.58	4	-2
Sterk zijn	1.88	.91	8	2.24	.80	8	0
Hoe je er uit ziet	1.64	.85	9	2.06	.84	10	-1
Ingaan tegen de chef	2.41	.80	7	2.42	.71	7	0
Hard werken	2.73	.71	4	2.73	.57	3	+1
Rustig werken	1.60	.78	10	2.19	.79	9	+1
Tegen een geintje kunnen	2.86	.54	1	2.69	.56	5	-4

Legende: hoe hoger de score (max. 3) des te belangrijker het item wordt gevonden. Alle rangverschillen > 2 zijn significant (Spearman's R berekend over de rangnummers van de gemiddelde waarden)

elkaar nauwelijks. Beide groepen vinden tegen een geintje kunnen en een eigen mening hebben belangrijke eigenschappen wil je een gezien iemand zijn op het werk.

Autochtone jongeren vinden sterk zijn, het uiterlijk en rustig werken minder belangrijke eigenschappen, terwijl de allochtone jongeren dit ook belangrijke eigenschappen vinden.

Verschillen tussen jongens en meisjes

Zowel de autochtone als de allochtone jongeren is de vraag voorgelegd of zij een andere beroepsloopbaan ambiëren dan hun vader (mannelijke respondenten) of hun moeder (vrouwelijke respondenten). Slechts weinige autochtone jongens hebben een ander beroepsperspectief dan hun vader. De variabele 'beroepsperspectief' is samengesteld uit de scores op de vraag of de respondent interessanter werk wil doen dan zijn vader/haar moeder; of hij/zij beter betaald werk wil en of hij/zij gedurende langere tijd wil werken. Precies eenderde van de autochtone jongens heeft hetzelfde beroepsperspectief als hun vader en bijna hetzelfde aantal (28%) heeft een beroepsperspectief dat slechts op één onderdeel afwijkt. Dit onderdeel is bijna altijd het inkomen: autochtone jongens willen meer verdienen dan hun vaders.

De meerderheid van de autochtone meisjes (56%) heeft wel een beroepsperspectief dat afwijkt van dat van hun moeders. Zij geven aan dat zij langer willen (blijven) werken dan hun moeders gedaan hebben en velen van hen willen

ook interessanter werk doen. Bijna de helft (40%) van de allochtone respondenten (en dan vooral de jongens) wil een betere baan dan hun ouders terwijl 16% meer persoonlijkheid (veelal opgevat als zelfvertrouwen) wil bezitten. Ook deze eigenschap wordt vooral door jongens gewenst. De allochtone meisjes willen, net als de autochtone meisjes, vooral langer werken dan hun moeders. Deze wens weerspiegelt de op vele maatschappelijke terreinen merkbare verhoogde participatie van vrouwen.

Uit tabel 6 blijkt dat deze verhoogde participatie bij allochtone en autochtone meisjes wel resulteert in een dubbele belasting. Voor bijna driekwart (74%) van de autochtone en 88% van de allochtone jongens is de combinatie van een fulltime baan én kinderen het gewenste toekomstmodel. Aan de basis van deze combinatie ligt de als vanzelfsprekend opgevatte rol van kostwinner: de partner dient de verzorging van de kinderen geheel of gedeeltelijk op zich te nemen zodat zij fulltime kunnen werken. Allochtone en autochtone meisjes blijken deze verantwoordelijkheid te accepteren (c.q. niet af te wijzen): zij opteren in meerderheid voor een beroepsloopbaan waarin het verzorgen van hun kinderen mogelijk blijft. Slechts weinige autochtone jongeren willen geen kinderen en opteren voor een arbeidscarrière. Voor allochtone jongeren is het afzien van kinderen ten gunste van een carrière op dit moment blijkbaar nog onvoorstelbaar: zij willen allen kinderen.

Opvallend is dat allochtone meisjes veel vaker

Tabel 6 Gehanteerd model met betrekking tot de combinatie van werk en gezin bij *allochtone* en *autochtone* jongeren, onderscheiden naar geslacht (in %)

	<i>Jongens</i>		<i>Meisjes</i>	
	<i>Autochtoon</i>	<i>Allochtoon</i>	<i>Autochtoon</i>	<i>Allochtoon</i>
Fulltime baan zonder kinderen	6	--	9	--
Parttime baan zonder kinderen	2	--	3	--
Fulltime baan met kinderen	74	88	8	35
Parttime baan met kinderen	4	10	30	35
Werken tot aan eerste kind	--	1	27	7
Werken tot aan eerste kind en later wanneer kinderen groter zijn	--	--	14	21
Weet het (nog) niet	9	1	9	2
Niet aangegeven	5	--	--	--
N =	54	89	66	57

Autochtonen $X^2 = 69.07$, $p < .01$; Allochtonen $X^2 = 32.52$, $p < .01$

dan autochtone meisjes een fulltime baan willen naast hun gezin (35% resp. 8%). Dit gegeven weersprekt het de laatste tijd weer veelvuldig opduikende stereotype dat vele allochtone meisjes slechts opteren voor een 'traditionele' rol in het gezin. Het blijkt dat deze meisjes juist zeer op de wereld van de arbeid gericht zijn. Wel opteren zij voor – qua geslachtsroltype – tamelijk 'traditionele' beroepswensen waarin zij echter wel een carrière willen maken. Het zijn met name meisjes van Surinaams-Creoolse herkomst die een fulltime baan willen combineren met kinderen. Meisjes met een Turkse achtergrond opteren vooral voor de combinatie van parttime werk met kinderen terwijl de Marokkaanse respondentes willen blijven werken tot aan hun eerste kind en willen herintreden wanneer hun kinderen groter zijn. Dit beeld komt overeen met wat er uit ander onderzoek bekend is (zie o.a. Bouw/Nelissen, 1986). Samenvattend kunnen we stellen dat het erop lijkt dat in het kader van de zogenoemde '1992-maatregel' meer aandacht besteed zal moeten worden aan de autochtone dan aan de allochtone meisjes.

Nagegaan is in hoeverre de beroepswens geslachtsspecifiek is, dat wil zeggen in hoeverre jongens voor typische mannenberoepen en meisjes voor typische vrouwenberoepen kiezen. De basis hiervoor vormde de beroepenlijst van Flierman (1987). Flierman heeft de in de ITS-beroepenklapper genoemde beroepen voorzien van een extra codering betreffende de mate

waarin het beroep *scolair*, economisch en/of cultureel kapitaal vereist. Alle beroepen, die in deze lijst zijn opgesomd, zijn door leden van het onderzoeksteam onafhankelijk van elkaar gecodeerd als 'mannelijk', 'vrouwelijk' dan wel 'neutraal'. Bij meningsverschillen werd vervolgens zo lang gediscussieerd totdat overeenstemming over de correcte code bereikt was. Vervolgens zijn de beroepswensen die de respondenten ten tijde van het eerste interview hadden naar geslachtsspecificiteit gecodeerd. De resultaten hiervan worden in tabel 7 gepresenteerd.

Allereerst valt op dat zowel autochtone als allochtone meisjes significant vaker een geslachtsneutrale of een niet-geslachtsspecifieke beroepswens hebben dan autochtone en allochtone jongens. Dit betekent overigens niet automatisch dat de jongens 'traditioneler' zijn dan de meisjes. Immers, er zijn nu eenmaal veel meer 'mannen-' dan 'vrouwenberoepen'.

Een tweede opvallend gegeven is dat veel meer allochtone meisjes een beroepswens hebben die niet te rangschikken is onder de klassieke vrouwenberoepen dan autochtone meisjes (60% tegen 39%). Ook hier lijkt tegen de overheersende opinie in de van overheidswege gevoerde campagne om de arbeidsparticipatie van vrouwen te verhogen ('vrouwen kiezen mannenberoepen') meer nodig te zijn voor autochtone dan voor allochtone meisjes.

Behalve de geslachtsspecificiteit van de beroepswensen hebben we ook via een, eveneens aan Van

Tabel 7 Geslachtsspecificiteit van de huidige beroepswens bij *autochtone* en *allochtone* jongeren, onderscheiden naar geslacht (in %)

	<i>Autochtonen Jongen</i>	<i>Meisje</i>	<i>Allochtonen Jongen</i>	<i>Meisje</i>
Uitgesproken neutraal	15	27	28	46
Niet geslachtsspecifiek	6	12	2	14
Wel geslachtsspecifiek	67	53	70	39
Geen beroepswens	12	8	--	--
N =	54	66	90	56

$$X^2 = 5.31, p < .05; X^2 = 54.31, p < .01$$

Tabel 8 Socio-seksuele waarden bij *autochtone* (N=500) en *allochtone* (N=150) jongeren

	<i>Autochtone jongeren</i>			<i>Allochtonen jongeren</i>			
	<i>Waarde</i>	<i>Variantie</i>	<i>Rang</i>	<i>Waarde</i>	<i>Variantie</i>	<i>Rang</i>	<i>Verschil</i>
Meisjes zijn even geschikt voor exacte vakken als jongens	2.68	.60	1	2.82	.52	1	0
Elke opleiding moet evenveel mannen als vrouwen hebben	2.25	.81	4	2.57	.75	2	+2
Mannen- en vrouwenberoepen, daar is niets aan te doen	1.96	.83	5	1.79	.89	6	-1
Bij werkloosheid moeten jongens eerder een baan krijgen dan meisjes	1.19	.51	8	1.40	.75	7	+1
Mannen kunnen beter leiding geven dan vrouwen	1.44	.74	7	1.40	.74	8	-1
Verschillen man-vrouw opheffen is goed	2.28	.76	3	2.43	.79	4	-1
Werkloze meisjes kunnen hun dagen beter doorkomen	1.52	.71	6	1.98	.93	5	+1
Jongens zijn even geschikt voor het huishouden als meisjes	2.61	.66	2	2.53	.77	3	-1

Legende: Hoe hoger de score (max. 3) des te meer men het eens is met de uitspraak; alle rangverschillen > 1 zijn significant (Spearman's R berekend over de rangnummers van de gemiddelde waarden)

der Linden en Dijkman (1989) ontleende, schaal de door de respondenten gehanteerde socio-seksuele waarden ('seksisme') in kaart gebracht. De schaal omvat acht items waarop via drie antwoordmogelijkheden (niet mee eens, ik aarzel, mee eens) gescoord kan worden. Ook hier kunnen we een vergelijking maken tussen de scores van de allochtone jongeren en de scores van autochtone jongeren zoals gerapporteerd door Van der Linden en Dijkman.

Uit tabel 8 wordt duidelijk dat er – alweer haaks op in de media vaak geuite opvattingen

– hoegenaamd geen verschil is tussen allochtone en autochtone jongeren wat betreft hun opvattingen over geslachtsrollen. Slechts op de uitspraak 'Elke opleiding moet evenveel mannen als vrouwen hebben' is er sprake van een significant verschil dat – vanuit een emancipatoir perspectief – ook nog eens positief uitvalt voor de allochtone respondenten. Kijken we naar de verschillen tussen jongens en meisjes dan scoren zowel bij de allochtonen als bij de autochtonen meisjes beduidend minder traditioneel dan jongens.

Samenvattend kunnen we stellen dat er sterke aanwijzingen zijn dat de geslachtsrolsocialisatie bij meisjes een minder determinerende werking heeft op hun arbeidsoriëntatie dan bij jongens. Met name in de ontwikkelingspsychologische literatuur is er consensus over het feit dat meisjes reeds op vroege leeftijd een geslachtsidentiteit ('gender identity') aanleren (Gottfredson, 1981). Maar daarmee ligt hun geslachtsrolidentiteit ('sex role identity') evenwel nog niet vast. Bee (1975) wijst er op dat de ontwikkeling van de geslachtsrolidentiteit pas in de adolescentie een aanvang neemt. Dit is, zeker de laatste decennia, echter voor meisjes een gecompliceerder proces dan voor jongens. Hiervoor zijn, aldus Coleman en Hendry (1990, p. 91), drie oorzaken te noemen. 'First, sex roles are usually less clear for girls than they are for boys; second, in many circumstances higher status is accorded to masculine roles, so that girls may face confusion, as to which is more preferable; and third, women's position in society is at present passing through a period of rapid change, making it even more difficult for adolescent girls to make personal choices in line with what is or is not expected for them.' Van essentieel belang voor het maken van niet-traditionele beroepskeuzen lijkt hier de aanwezigheid van volwassenen die een voorbeeldfunctie vervullen en met wie meisjes zich kunnen identificeren (zie Conger en Petersen, 1984). Het lijkt er op dat allochtone meisjes in ruimere mate over deze voorbeeldfiguren beschikken dan autochtone meisjes.

Conclusie

In deze bijdrage zijn we nader ingegaan op de vraag in hoeverre allochtone en autochtone jongeren en jongvolwassenen een concreet 'actieplan' ontwikkelen met betrekking tot de wereld van de arbeid. Een dergelijk actieplan wordt in de meeste beroepskeuzetheorieën en in nutstheorieën voorondersteld. Wij zijn allereerst nagegaan of jongeren en jongvolwassenen zogenoemde 'ontwikkelingstaken' noemen als het gaat om het verkrijgen van werk en of zij een duidelijke en realiseerbare beroepswens hebben. Vervolgens hebben we gezien hoe zij hun kansen op de arbeidsmarkt inschatten en wat zij van werk verwachten. Tenslotte zijn we nagegaan in hoeverre er sprake is van verschillen in arbeidsoriëntatie tussen jongens en meisjes.

Uit de hier gepresenteerde gegevens blijkt dat jongeren nauwelijks een actieplan ontwikkelen. De meeste allochtone en autochtone jongeren noemen weliswaar ontwikkelingstaken en velen van hen brengen ook nog een tijdsvolgorde in deze taken aan. Maar de taken hebben vrijwel volledig betrekking op nog te behalen diploma's c.q. nog te leveren onderwijsinspanningen. De beleving van de toekomst blijkt, zowel wat betreft de tijdsbeleving als wat betreft de 'handelingshorizon' in grote mate bepaald te worden door de nagestreefde onderwijsloopbaan en de institutioneel vastgelegde breuken en overgangen daarin.

Jongeren in de eindexamenklassen van het voortgezet onderwijs houden zich, met andere woorden, niet of nauwelijks bezig met de wereld van de arbeid. Dit komt ook tot uitdrukking in het feit dat vele jongeren geen duidelijke beroepswens hebben. Slechts 40% van de autochtone jongeren heeft een duidelijk afgebakende beroepswens. Allochtone jongeren beschikken vaker over een duidelijk afgebakende beroepswens, maar deze wens lijkt in vele gevallen weinig realistisch, gelet op hun huidige positie in het onderwijssysteem. Wel zijn allochtone en autochtone jongeren erg optimistisch over hun beroepsmogelijkheden en beide groepen hebben een sterk arbeidsethos en een grote bereidheid te investeren. Allochtone jongeren beschouwen zichzelf, ten slotte, zeker niet als verliezers.

Allochtone en autochtone jongeren ontlopen elkaar nauwelijks in wat zij van werk(en) verwachten. Zij verwachten zowel een goed belegde boterham te kunnen verdienen als zich op de een of andere manier persoonlijk te kunnen ontplooiën. Maatschappelijke relevantie van het werk is voor allochtone jongeren belangrijker dan voor autochtone jongeren. Wij hebben gesuggereerd dat dit iets te maken zou kunnen hebben met de grote mate van onzichtbaarheid van de (maatschappelijke) gebruikswaarde van de arbeid in post-industriële samenlevingen. Voor allochtone jongeren zou de relevantie nog wel belangrijk zijn omdat zij in belangrijke mate gesocialiseerd zijn in de waarden en normen van pre-industriële samenlevingen waarin de gebruikswaarde van de arbeid veelal nog wel zichtbaar is.

Ook in hun inschatting van de 'rolverwachtingen' die op de werkplek gelden, ontlopen allochtone en autochtone jongeren elkaar nauwe-

lijks. Allochtone jongeren zijn wat meer van mening dat initiatief nemen een belangrijke eigenschap is om je tot een gezien persoon te maken. Het hebben van een eigen mening schatten zij in deze minder belangrijk in dan autochtone jongeren doen. Over het geheel genomen zou men kunnen stellen dat allochtone jongeren iets formeler zijn in hun opstelling naar de wereld van de arbeid dan autochtone jongeren. Deze laatste leggen wat meer nadruk op de zelfontplooiing.

Er blijken zowel onder de allochtone als onder de autochtone jongeren aanmerkelijke verschillen te bestaan in arbeidsoriëntatie tussen jongens en meisjes. Jongens hebben over het geheel genomen eenzelfde beroepsperspectief als hun vaders, zij het dat allochtone jongens wel een betere baan willen dan hun vaders. Allochtone zowel als autochtone meisjes daarentegen willen langer werken dan hun moeders gedaan hebben en interessanter werk dan zij verricht hebben. De wens meer te participeren op de arbeidsmarkt impliceert voor allochtone én autochtone meisjes echter wel een dubbele belasting. De jongens gaan er van uit dat zij de kostwinner zijn. Zij willen graag een gezin, maar hun toekomstige echtgenote zal de zorg voor de kinderen op zich moeten nemen. De meisjes anticiperen hierop in zekere zin: zij ambiëren in meerderheid parttime werk naast de zorg voor de kinderen dan wel een door kinderen onderbroken arbeidsloopbaan. Opvallend is dat allochtone meisjes veel vaker naast de zorg voor de kinderen een fulltime baan willen dan autochtone meisjes. Zij blijken, in tegenstelling tot veelvuldig opduikende stereotypen, zeer bereid tot het realiseren van een arbeidsloopbaan. Wel opteren velen voor – qua geslachtsroltype – tamelijk ‘traditionele’ beroepswensen. Toch is het opmerkelijk dat veel meer allochtone dan autochtone meisjes kiezen voor niet-traditionele beroepen. Onze conclusie was dat de beleidsinspanningen gericht op het verhogen van de arbeidsparticipatie van vrouwen meer op autochtone dan op allochtone meisjes gericht lijken te moeten worden.

Verreweg de meeste allochtone en autochtone jongeren zullen, samenvattend, zoals het er nu uitziet de arbeidsmarkt betreden zonder een duidelijk beeld te hebben van de plaats die zij daar willen innemen en van de persoon die zij daar willen zijn. Zij zullen daarom, naar alle

waarschijnlijkheid, worden overvallen door een forse praktijkschok. Deze praktijkschok kan tamelijk gemakkelijk overwonnen worden wanneer er aan drie voorwaarden voldaan wordt (zie voor een recente studie Ashton e.a., 1990 en Hesketh & McLachlan, 1991):

a jongeren moeten enkele maanden na het verlaten van het onderwijs kunnen instromen in een baan, dan wel in een vervolgtraject met een duidelijke beroepsgerichte component;

b net beginnende werknemers moeten op de werkvloer een tijdje begeleid worden waarbij hun duidelijk wordt gemaakt wat er van hen verwacht wordt;

c er moet een voor de beginnende werknemer zichtbaar beroepsperspectief zijn dat een positieve identificatie met de werkzaamheden en/of het bedrijf mogelijk maakt.

Uit veel onderzoek blijkt dat autochtone jongeren wat deze voorwaarden betreft in een geprievilegieerde positie verkeren vergeleken met allochtone jongeren. Veel meer autochtone dan allochtone jongeren stromen, na het beëindigen van hun opleiding, probleemloos door naar hun eerste baan. Allochtonen op zoek naar werk worden geconfronteerd met apert maar vaker met latent discriminerend gedrag van de zijde van werkgevers en/of personeelsfunctionarissen (Hooghiemstra e.a., 1990 en Arendshorst, 1984). En zelfs binnen de gepremieerde en gesubsidieerde sector waar de mogelijkheden toch wat ruimer lijken, krijgen zij minder begeleiding dan autochtonen en stromen zij minder snel in in de diverse werkverruimende en scholingsmaatregelen (Abell e.a., 1985 en Meijers & Van Wijk, 1990). Vinden zij tenslotte een baan, dan komen zij meer dan de autochtone jongeren, terecht in zogenoemde ‘restmarkten’ waar het nodige mankeert aan de arbeidsomstandigheden en er weinig loopbaanperspectieven zijn (Brassé e.a., 1986 en Manders & Theewes, 1989).

De laatste tijd bestaat er in politieke kringen de neiging te focussen op de tekortschietende arbeidsoriëntatie van allochtonen en lijkt men alle heil te verwachten van de studie- en beroepskeuzediensverlening. Een dergelijke aanpak is discriminerend (want negeert het feit dat ook autochtonen over een weinig adequate arbeidsoriëntatie beschikken) en stigmatiserend (want maakt de allochtonen zelf verantwoordelijk voor hun achterstandssituatie). Uit het vorenstaande moge duidelijk geworden zijn dat een beleid dat

mikt op de verhoging van de arbeidsmarktparticipatie van allochtonen ook een werkgelegenheidsbeleid zal moeten zijn waarin gestreefd wordt naar kwalitatief goede arbeid ten behoeve van allochtonen.

Noot

- 1 Mijn dank gaat uit naar H.J. van Houten, F. van Meijnenfeldt, S. van Oenen en P. Cuyvers met wie ik momenteel binnen het onderzoeksbureau Delphiconsult te Amsterdam het onderzoek 'Allochtonen Jongeren, hun Ouders en Arbeid' uitvoer. Dit onderzoek wordt gesubsidieerd door het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, de Arbeidsvoorzieningsorganisatie en de Stichting Kinderpostzegels Nederland.

Literatuur

- Abell, J.P., M.C. Groothoff & I.L.M. Houweling (1985), *Etnische minderheden bij de overheid; een onderzoek naar belemmerende factoren bij indiensttreding*. Ministerie van BiZa, 's-Gravenhage.
- Actieprogramma Minderhedenbeleid 1991. Tweede Kamer 1990-1991, 21 971, nr.1-2.
- Arendshorst, D. (1984), *Jonge Turken en Marokkanen op de Nederlandse arbeidsmarkt. Een beknopt verslag van de resultaten, conclusies en aanbevelingen van een onderzoek naar de positie van 16-25 jarige Turkse en Marokkaanse mannen en vrouwen op de arbeidsmarkt*. UvA, Amsterdam.
- Ashton, D., M. Maguire & M. Spilsbury (1990), *Restructuring the labourmarket. The implications for youth*. Macmillan, Basingstoke and London.
- Baetge, M., B. Hantsche, W. Pelüll & U. Voskamp (1989²), *Jugend, Arbeit und Identität. Lebensperspektiven und Interessenorientierungen von Jugendlichen*. Leske + Budrich, Opladen.
- Bec, H. (1975), *The developing child*. Harper & Row, New York.
- Bock, B. & B. Hövels (1991), *Zonder beroepskwalificatie uit het onderwijs. Deel 1: Een kwantitatief beeld van de groep voortijdig schoolverlaters*. ITS, Nijmegen.
- Bom, W. (1989), *Van klapstoel naar fauteuil. Methodiek banen- en beroepenoriëntatie herintredende vrouwen*. Landelijk Steunpunt Vrouw en Werk, Utrecht.
- Bouw, C. & C. Nelissen (1986), *Werken en zorgen. Een vergelijkend onderzoek naar de arbeidservaringen van Turkse, Marokkaanse en Nederlandse vrouwen*. Ministerie van SZW, 's-Gravenhage.
- Brassé, P., E. Sikking & J. Bakker (1986), *Positie en kansen van etnische minderheden in Nederlandse ondernemingen*. Ministerie van SZW, 's-Gravenhage.
- Bullens, R. (1987), *Beroepskeuze in LBO en IBO. Over de ontwikkeling van een beroepskeuzeinteresseset*. Swets & Zeitlinger, Lisse.
- Centraal Bestuur Arbeidsvoorziening (1992), *Arbeidsvoorziening in kleur. Naar een kansrijk arbeidsvoorzieningsbeleid voor minderheden*. CBA, Rijswijk.
- Coleman, J.C. & L. Hendry (1990), *The nature of adolescence*. Routledge, London.
- Conger, J.J. & A.C. Petersen (1984), *Adolescence and Youth*. Harper & Row, New York.
- Eising, H.T., M.M. Dierikx & I. Zondervan, I. (1990), *Evaluatieonderzoek Vrouw en Werkwinkel*. Eindrapport. Ministerie van SZW, 's-Gravenhage.
- Flierman, H. (1987), *Beroepen tweedimensionaal geordend. Een instrument voor onderzoek naar het verband tussen maatschappelijke positie, thuiscultuur en schoolcultuur*. SCO, Amsterdam.
- Ferchhoff, W. & G. Neubauer (1989), *Jugend und Postmoderne. Analysen und Reflexionen über die Suche nach neuen Lebensorientierungen*. Juventa, Weinheim und München.
- Glaser, B.G. & A.L. Strauss (1967), *The discovery of the grounded theory: strategies for qualitative research*. Aldine Publishing Company, Chicago.
- Gottfredson, L.S. (1981), 'Circumscription and Compromise. A Developmental Theory of Occupational Aspirations'. In: *Journal of Counseling Psychology [Monograph]* 28 (6), 545-579.
- Grip, A. de (1987), *Onderwijs en arbeidsmarkt: scholingsdiscrepanties* (diss.), VU, Amsterdam.
- Heinz, W., H. Krüger, U. Rettke, E. Wachtveitl & A. Witzel (1985), *'Hauptsache eine Lehrstelle.' Jugendliche vor den Hürden des Arbeitsmarktes*. Beltz Verlag, Weinheim.
- Hesketh, B. & K. McLachlan (1991), 'Career Compromise and Adjustment Among Graduates in the Banking Industry'. In: *British Journal of Guidance and Counseling* 19 (2) 191-208.
- Hooghiemstra, B.T.J., K.W. Kuipers & Ph.J. Muus (1990), *Gelijke kansen voor allochtonen op een baan? Wervings- en selectieprocessen op de arbeidsmarkt voor on- en laaggeschoolden*. UvA, Amsterdam en Arbvo, Rijswijk.
- Hüpscher-Post, A.D. (1990), *De ene school is de andere niet. Allochtone meisjes in het voortgezet onderwijs*. Academisch Boeken Centrum, De Lier.
- Huurme, A. ter (1988), *Werkloze jongeren twee jaar later*. OSA-Werkdocument W55. OSA, 's-Gravenhage.
- Inglehart, R. (1977), *The silent revolution. Changing values and political styles among western publics*. Princeton University Press, Princeton N.J.
- Kraayvanger, G. & B. van Onna (1990), *Scholing en werk voor langdurig werklozen; op weg naar een meer integrale benadering!?* ITS, Nijmegen.
- Leeuwaarde, M. van (1991), *Kiezen voor werk of studie. Handboek voor de banen- en beroepenoriëntatiecursus aan zwarte vrouwen en migrantenvrouwen*. Landelijk Steunpunt Vrouw en Werk, Utrecht.
- Linden, F. van der, & Th. Dijkman (1989), *Jong zijn en volwassen worden in Nederland*. Hoogveld Instituut, Nijmegen.
- Manders, A. & J. Theewes (1989), *Toekomstverkenning arbeidsmarktpositie allochtone schoolverlaters*. Ministerie van SZW, 's-Gravenhage.
- Meijers, F. (1992), 'Being young' in the life perceptions of Dutch, Moroccan, Turkish and Surinam youngsters'. In: W. Meeus, M. de Goede, W. Kox & K. Hurrelmann (Eds.), *Adolescence, Careers and Cultures*. De Gruyter, Berlin/NewYork (in press).
- Meijers, F. & E. Peters (1989), 'Leerervaringsplaatsen: een alternatief voor werkloosheid?'. In: J. van Damme & J. Dronkers (red.), *Jongeren in school en beroep*. Swets

- en Zeitlinger, Lisse, p. 141-149.
- Meijers, F. (red). (1989), *Jongeren op weg. Eerste onderzoeksverslag uit het project 'Jongeren en Arbeid'*. RUL/Andragogiek, Leiden.
- Meijers, F. & R. van Wijk (1990), 'Geef mij maar werk'. Jongeren over de tijdelijke voorziening gemeentelijke werkgelegenheidsinitiatieven voor jongeren. In: *Pedagogische Studiën* (67) 1, p. 16-25.
- Meijers, F., S. van Oenen, F. von Meijenfildt & H.J. van Houten (1992), *Een werkend perspectief? Allochtone jongeren, hun ouders en arbeid*. Delphiconsult, Amsterdam.
- Offe, C. (1984), *Arbeitsgesellschaft: Strukturproblemen und Zukunftsperspektiven*, Campus, Frankfurt/New York.
- Projektgruppe Weiterbildung (1990), 'Jugend der 80er Jahre: Berufsstart und Familiengründung'. In: H. Friebe (Hrsg.), *Berufsstart und Familiengründung - Ende der Jugend?* Westdeutscher Verlag, Opladen, p. 49-145.
- Puffelen, F. van & B.M. van Dijk (1983), *Schoolverlaters een jaar gevolgd. Een longitudinaal onderzoek naar beroepskeuze, zoekgedrag en werkloosheid*. UvA, Amsterdam.
- RASP (1991), *Werk-in-Zicht*. Rasp, Amsterdam.
- Roelandt, Th. & J. Veenman (1990), *Allochtonen van school naar werk*. WRR, 's-Gravenhage.
- Sociale Vernieuwing. *Opdracht en Handreiking*. Tweede Kamer 1989 - 1990, 21455, nr. 3.
- Taborsky, O. (1992), 'Reflexies over het thema kiezen'. In: O. Taborsky, *Loopbaan in balans*. AMA, Tilburg p. 3-20.
- Veenman, J. (1991), *Allochtonen op de arbeidsmarkt: van onderzoek naar beleid*. EUR/ISEO, Rotterdam.
- Verijdt, H. & J. Diederens (1987), *Determinanten van beroepskeuze*. OSA-Werkdocument W 39, OSA, 's-Gravenhage.
- Vlaming, H. (1991), 'Project Arbeidsoriëntatie blijkt ongekend succesverhaal'. In: *Werking 2* (februari), p. 7-11.
- Wiegiersma, S. (1984), 'Beroepskeuzepsychologie'. In: *Handboek Arbeids- en Organisationspsychologie, deel I*. Van Loghum Slaterus, Deventer.
- Wijers, G.A. (1987), *Een ontwikkelingspsychologisch concept van beroepskeuze en arbeidsmarktprognoses*. OSA-Werkdocument W 40, OSA, 's-Gravenhage.

Met ingang van 1 juli 1993 is het redactie-adres van *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken*:
Open Universiteit
Postbus 2960
6401 DL Heerlen
tel. 045-762222

Redactiesecretariaat
Drs. J.M.E. van Ruysseveldt
